

ALLA VI SVENSKAR

ALLA VI SVENSKAR

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK

FATABUREN 1996

FATABUREN 1996

ISBN 91 7108 392 8

ISSN 0348 971 X

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktörer Åke Daun & Barbro Klein

Bildredaktör Kerstin Söderman

Layout Börje Reinhold

Omslagsbilden föreställer elever i Katarina skola, Stockholm.

Foto Ann Eriksson, MIRA.

Teknisk redaktör Berit Nordin

Bildmaterialet tillhör Nordiska museet om inte annat anges. I de fall fotografens namn inte uppges är denna okänd.

Tryckt hos MediaPrint, Uddevalla AB, 1996

DU ÄR DIN OMGIVNING

Oscar Pripp

Sedan 1970-talet har begrepp som etnicitet och kultur blivit allt vanligare i vårt språkbruk. I talet om barn och ungdomar med utländskt påbrå har dessa ord också varit flitigt sammankopplade med identitetsbegreppet, vilket inneburit att kulturella och etniska faktorer lyfts fram när invandrarungdomars utveckling och möjligheter i det svenska samhället diskuteras.

Den offentliga diskussionen om invandrarungdomar är omfattande och symboltyngd. Rösterna i detta samtal är många och det är omöjligt att här redogöra för den flora av synpunkter som yttras om "den andra generationens" liv och leverne. Men det går att finna en skiljelinje mellan forskarnas ståndpunkter under senare år och de aspekter som dominerar i massmedierna: Medan många forskare varnar för farorna med att ensidigt betona individens kulturella tillhörighet och etniska identitet är samhällsdebatten mer präglad av en nationalromantisk hållning, där människan anses ha ett grundläggande behov av att höra hemma i den ena eller andra kulturen (Eriksen 1994, Ålund 1991, Ålund & Schierup 1991, Jonsson 1993, Necef 1994, Pripp 1995). Antaganden om människans behov av en kultur sammanförs ofta med antaganden om behovet av *en* trygg identitet och detta förhållande ligger relativt ofta till grund för problembeskrivningar gällande invandrarungdomar (jfr Ålund 1991). Jag ska här citera ett par inlägg ur nämnda diskussion:

"Det sker snabba och stora förändringar bland syrianska ungdomar i Sverige. Den största faktorn är likgiltigheten dvs. inget intresse för ungdomsproblem vilket tråkar ut dessa unga människor som upplever en tid av depression, då man tänker på det goda och det dåliga utan rädsla... Tiden då blodet är varmast... Tiden

*"Tio sista dagarna"-disco,
Fryshuset, Stockholm. Foto
Maud Nycander, MIRA.*

då man gör sig fri från familjen, från förening osv. Det är p.g.a. likgiltighet att dessa ungdomar struntar i traditioner och folkliga regler... Om vi bortser från dessa viktiga problem och uppför oss omedvetet och om vi inte åstadkommer någon förbindelse mellan syrianska ungdomar och syriansk kultur, traditioner, språk och regler är separationer och förfall oundvikliga." (Ledare skriven på svenska i tidskriften *Bahro Suruyoyo*, 1992:1.)

"Precis som svenska tjejer gör invandrantjejer uppror mot sina föräldrar. Skillnaden är den, att för invandrantjejer kan det innebära stora problem. Invandrarföräldrarna kan inte alls acceptera flickornas agerande och i värsta fall tar familjen avstånd från flickan. En del tjejer blir förvirrade och ensamma efter frigörelsen. De har testat allt och förlorat alla gränser. De har ingen trygghet kvar." (Ur *Som om dom inte fanns – invandrantjejerna!* Ericsson, M & Poikolainen, K, 1995:58–59.)

Det första citatet är hämtat ur en ledare i den syrianska tidskrif-

ten Bahro Suruyoyo och skildrar ganska väl det intensiva engagemang som jag mött bland aktiva vuxna assyrier och syrianer beträffande ungdomarnas framtid i Sverige. Liksom författarna till *Som om dom inte fanns – invandrantjejeerna!* oroas man över den förvirring och otrygghet som uppstår när ungdomarna inte klarar av att kryssa mellan ursprungets och det "nya" samhällets normer. Citaten skildrar två olika perspektiv, men vilar ändå på samma grundantagande om behovet av kultur och trygg identitet. Inläggen skulle kunna ses som ekon av det dominerande offentliga samtalet.

ETNISK ESSENS OCH KONSTRUKTION

I Sverige – liksom på andra håll i världen – har forskare sedan ett tiotal år tillbaka mer konsekvent betonat etnicitetens konstruktivistiska natur, det vill säga att den skapas och omskapas i ett ständigt – socialt, politiskt och ekonomiskt – samspel mellan människor. Därmed vänder man sig mot synsätt som tillskriver medlemmarna av en etnisk grupp en viss fastlåst och grundläggande karakteristik (Berg 1994, Ehn 1993).

Det konstruktivistiska förhållningssättet bygger på antagandet att "du är din omgivning". En etnisk grupp finner kanske att delar av den etniska identiteten mister sin omedelbara betydelse, när yttre förhållanden ändras. Andra särskiljande och sammanhållande faktorer kommer i förgrunden beroende på de nya positioner och relationer som uppstår i den nya situationen. Ett förenklat exempel är assyriers och syrianers "ometnicering" i Sverige. Från att ha varit en kristen minoritet i ett område dominerat av islam lever nu många assyrier och syrianer i kristna länder. Andra aspekter än det särskiljande kristna arvet lyfts fram. I Sverige har exempelvis olika falanger inom den syrisk-ortodoxa kyrkan kommit i konflikt med varandra. Ett annat tvisteämne är om gruppen ska kalla sig för assyrier, syrianer eller araméer. Etniciteten förändras alltså och får en starkare symbolisk prägel i "det moderna samhället" (jfr Necef 1994). Ytterligare en faktor är den – sociala och ekonomiska – marginalisering som många etniska minoriteter genomgår i och med en emigration, vilket också präglar gruppens och individernas sätt att omskapa sin etnicitet.

DET ÄR MÄNNISKOR SOM MÖTS

Eftersom etniciteten frammanas och omskapas i mänskliga relationer kan den studeras bland individer i samspel med varandra. Mehmet Ümit Necef skriver följande om etnicitet hos invandrade minoriteter i Västeuropa: "Etnicitet kan betraktas som en uppsättning strategier för kollektivt och individuellt intrycksskapande. Människor använder sina etniska identiteter strategiskt för att framställa sig själva i en mera fördelaktig dager... Förutom kön, ålder, social klass och utbildning är således etnicitet ett av elementen för självhävdelse" (Necef 1994:57).

Denna betoning – av människors strategier och val i ett samspel – kan anslutas till post- eller senmoderna tankegångar om individernas allt större valmöjligheter att skapa och reflektera över sina egna livsstilar och identiteter (Berg 1994). Det är något som Alberto Melucci funderar över i artikeln "De allt för många

*"Tio sista dagarna"-disco.
Fryshuset, Stockholm. Foto
Maud Nycander, MIRA.*

möjligheternas tid – ungdomen och de sociala rörelserna” i Årsbok om ungdom 1995 (s. 6–12). Melucci menar att individen i det heterogena samhället ingår i allt fler olika sociala miljöer, vilket innebär en fragmentariserad tillvaro med olika sociala tider och rytmer (han skiljer på inre och social tid). Den differentierade tiden saknar en enhetlig berättelse, istället kan man tala om att en människa upplever ”många relativt oberoende berättelser”. Melucci säger också att tonåringens livsberättelse därav har blivit mindre förutsägbar på grund av den självständiga individens ökade valmöjligheter över ”tänkbara scenarion” (s. 9). Dessa iakttagelser sammanför han sedan med ett resonemang om identitet: ”Förändringens hastighet, gruppmedlemskapens mångfald och det överflöd av möjligheter och meddelanden som slungas mot dagens tonåringar fungerar alla nedbrytande på referenspunkter som traditionellt var identitetens grund. Möjligheten att kontinuerligt definiera sina livsberättelser blir alltmer osäker. Nomadliv och metamorfos tycks vara svaren på detta behov att nå kontinuitet genom förändring. Den individuella erfarenhetens enhet och kontinuitet finns inte i identifieringen av en statisk modell, grupp eller kultur. Istället måste den baseras på en inre förmåga att byta form, att omdefiniera sig om och om igen i nuet, att ta tillbaka och ändra beslut och val” (s. 8–9).

Även om Meluccis fokusering av individens identitet och självförverkligande innehåller ett specifikt västeuropeiskt anslag, finns det enligt min mening hos honom fruktsamma utgångspunkter för att resonera vidare om invandrarungdomar och identitet.

Det mellanmännsliga perspektivet lyfts fram. Det är individen som förflyttar sig mellan skilda sociala rum och rytmer och därigenom betonas ett mångsidigt och situationellt identitetsarbete. Meluccis tankar tolkar jag även som gällande för tonåringar i gemen, vilket enligt min mening tonar ned det – för givet tagna – unika och problematiska i att vara invandrare av andra generationen. Invandrarungdomars identitetsarbete behöver för den delen inte vara oproblematiskt eller exakt detsamma som hos ”infödda” ungdomar. Men det finns något befriande och avdratiserande i att kunna utmana ”berättelsen om invandrarungdomar” genom att använda Meluccis tankar om identitetens rörliga och fragmentariska grund. Ansluter man detta resonemang till Necefs synsätt, går det till exempel att följa hur pass skiftande och situationellt de unga omskapar och frammanar sin

etniska identitet samt hur det etniska i dessa situationer strategiskt avvägs i förhållande till andra element för självhävdelse.

Att det etniska ibland frammanas och ibland nedtonas framgick också av en intervju-undersökning om ungdomar i det invandrarstäta norra Botkyrka (Ehn 1993, Pripp 1991). Påfallande var det svaga intresset hos dessa ungdomar för kulturella likheter och skillnader mellan varandra. I det vardagliga umgänget organiserade man sig inbördes efter en rad olika principer. Flickor i en niondeklass upplevde att den viktigaste skillnaden mellan klasskamraterna var pojkarnas omognad och flickornas mognad, oavsett att klassen bestod av elever från tolv olika etniska/nationella grupper. Andra sätt för ungdomarna att indela sig var efter skolanpassning, fritidsintresse, kriminalitet, var de bodde, men även efter etnisk och kulturell tillhörighet samt personlig läggning (till exempel social talang, öppen, distanserad, etc.).

Det var sällan som kultur och etnicitet placerades i förgrunden, när de unga ombads att spontant berätta om vardagsgöromål, kamrater, vänner, fiender, etc. Däremot kunde etnisk sammanhållning och betoning göra sig gällande i situationer där ungdomarna upplevde ett behov av att mobilisera resurser för att upprätthålla eller överskrida olika gränser. I individuella konflikter, utan kulturella och etniska undertoner, kunde de inblandade mobilisera syskon, släktingar och kamrater ur den egna gruppen. Ett bråk kunde på så vis efter hand få en etnisk-kulturell dimension. De grundläggande orsakerna kunde gälla bråk om tjejer eller konflikter mellan ungdomar bosatta i olika bostadsområden, situationer som lika gärna skulle kunna tolkas i sociala termer. I skilda sammanhang byggde självhävdelsen bland annat på ömsom kön, ömsom etnisk tillhörighet, samhällsklass eller ålderskategori.

FEHMI, EN UNG FÖRETAGARE

Mitt eget avhandlingsarbete handlar om assyriska och syrianska småföretagare. En central fråga är hur de etniska aspekterna gör sig gällande i olika situationer. När och hur talar då de unga assyriska och syrianska företagarna om sin etniska identitet och sitt ursprung? Denna fråga kommer jag att diskutera utifrån följande berättelse från en intervju med en ung syriansk företagare.

*Skolavslutning i Fittjaskolan,
Stockholm. Foto Andrzej
Markiewicz.*

*Skolavslutning i Fittjaskolan,
Stockholm. Foto Andrzej
Markiewitz. Se även nästa sida.*

Fehmi föddes i en liten by utanför staden Midyat i sydöstra Turkiet. Han var tretton år, när familjen flydde till Sverige och bosatte sig söder om Stockholm. I Turkiet arbetade pappan som lägre tjänsteman inom industrin och mamman var hemma. Fehmi berättar att anpassningen till den svenska skolan gick lätt. Han behövde inte anstränga sig för att få bra betyg. Först under tredje året på gymnasiets naturvetenskapliga linje kände han av en begynnande skoltrötthet. Efter studentexamen drev han under några år en egen grillbar och därefter en salladsbar. Enligt Fehmi var småföretagandet en medveten väg för att lära känna "det nya landet" bättre:

"Och... jag menar, arton år, jag visste inte speciellt mycket om landet. Du vet hur det är, föräldrarna som flyttade hit, det spelar ingen roll hur framåt dom är... Dom kan aldrig och kommer aldrig

att lära sig språket, så som dom bör lära sig för att kunna verka fullt ut i ett samhälle. Det blir det, så fort man har språkhandikapp, då är man en andraklass-medborgare, det bara är så.”

Fehmis familj och släkt ställde upp med lån till startkapital. Man skulle kunna säga att dessa ”etniska resurser” hjälpte honom att praktisera i ”det svenska samhället”. Under åren som småföretagare slipade Fehmi bort sin utländska brytning så gott som helt och han säger att han lärde känna Sverige och svenskarna på ett helt annat sätt än vad han lärt sig under de sex åren i grundskolan och gymnasiet.

Efter några år sålde Fehmi sin salladsbar och började studera på högskolan. Studierna gick bra och han trivdes allt bättre med livet i studentstaden. Den första egentliga motgången kom när det var dags för examensarbetet. De svenska kurskamraterna hade betyd-

ligt lättare att finna platser medan Fehmi fick söka med ljus och lykta innan han fick en plats: "Det var till och med svårt att få ett ex-jobb... Och jag menar... det går inte att sticka under stol med att jag hade säkert handikapp jämfört med andra, därför jag hade fel namn och så vidare... Det här är mer en sån här känsla, det är ingen som säger rakt ut, 'tyvärr du är utlänning, du har fel namn. Vi kommer inte att ge dig något ex-jobb'... Och jag klandrar dom inte på något sätt, jag förstår dom."

Efter examen gick Fehmi arbetslös under ett par år. Han sökte otaliga arbeten utan resultat. Till slut, när han började misströsta, kom han i kontakt med en av barndomskamraterna från grundskolan. Kamraten, som också hade invandrarbakgrund, drev ett elektronikföretag och sökte någon med idéer och teoretisk skolning för att kunna utveckla sin verksamhet. Fehmi gick in som ägare av en mindre andel och idag sitter han i ledningen för det som nu blivit en hel företagsgrupp med en årsomsättning på ca 100 miljoner kronor.

Fehmi lever idag ett liv som en engagerad och upptagen företagsledare. Sjuttio timmars arbetsvecka är ingen ovanlighet. Jag intervjuade honom en kväll på ett kafé, och egentligen hade han inte tid för denna pratstund. Han är lugn, mycket välartikulerad och tar god tid på sig att svara på mina frågor trots att ficktelefonen ringer oupphörligen och vi får avbryta samtalet. Han är på väg hem till sin familj som han enligt egen utsago tillbringar allt för lite tid med. Hans fru är också syrian och akademiker och de bor i förorten där Fehmi växte upp.

Under vårt två timmar långa samtal pratar vi ytterst lite om etniskt ursprung och kulturella frågor. Intervjun skiljer sig därigenom ifrån andra intervjuer med assyriska och syrianska småföretagare. Dessa driver överlag mindre affärsrörelser, restauranger, grillkiosker och butiker av varierande slag. I deras vardag är det etniska inslaget mycket mer närvarande i form av arbetskraft, kompanjoner, kundkrets och möjligheter att mobilisera ekonomiska resurser. Fehmi säger att han har svårt att överhuvudtaget se några överensstämmelser mellan tiden som salladsbarägare och det arbete han nu har. Intervjun handlar mest om näringslivet och om vedermödorna att vara företagsledare. Han säger sig älska utmaningar och att ta sig an utvecklande uppgifter. De etniska resurserna och eventuella förpliktelserna är skjutna långt i bakgrunden. Fehmi menar, att det saknas anledning eller behov av att

framhäva etniskt ursprung på den professionella och specialiserade nivå han och företaget befinner sig. Här gäller människors kompetens och duglighet och ingenting annat, svarar han, när jag frågar om han knutit någon annan syrian till företaget.

Det är ingen tvekan om att den identitet Fehmi betonar gentemot mig under intervjun är företagsledarens. Det är i denna sociala situation och position han befinner sig under de flesta av dygnets timmar. Han lever i en värld där hans utbildning och professionalitet sätts i främsta rummet. Han är av allt att döma välintegrerad i det svenska samhället. Han umgås med många vänner och bekanta från denna sfär. I denna krets finns inga andra syrianer.

Det skulle dock vara fel att påstå att Fehmi är en person som valt att sudda ut sin etniska identitet, tvärtom talar han engagerat om assyrierna och syrianernas situation och om sammanhållningen inom gruppen. Men detta gör han först när jag leder in samtalet på ämnet kultur och etnicitet. I Fehmis tillvaro handlar det om så pass olika sociala rum och rytmer att man måste ge Melucci rätt, då han talar om att människans tillvaro är fragmenterad. Likaså har Fehmi svårt att presentera en sammanhållen levnadsberättelse. Snarare förmedlar han flera parallella berättelser i tid och rum. Jag tycker också att jag i Fehmis fall kan ansluta mig till Meluccis resonemang om hur identiteten inte kan kopplas till en statisk modell, grupp eller kultur utan till en inre förmåga att byta form och att omdefiniera sig om och om igen i nuet. Den fragmentariserade tillvaron behöver alltså inte automatiskt medföra en splittrad, svag eller obefintlig identitet. Fehmi berättar:

”Alltså, jag ska säga så här... det finns kategorier, om vi talar om syrianer nu då, det finns dom som helt förlikat sig med det svenska samhället, som nästan klippt banden till sitt etniska ursprung... Jag skulle vilja säga att jag tillhör en ganska ovanlig kategori. Mitt motto, min ambition, har alltid varit att det banne mig ska gå att få ihop dom här två kulturerna... Jag menar, jag umgås med mina landsmän, har roligt... och är ingen sån där utböling bland mina landsmän. Och jag är precis på samma sätt (ingen utböling) även med mina svenska kompisar... Det finns ingen anledning att välja.”

Fehmi har svårt att uttrycka sin identitet på ett enhetligt vis, men samtidigt är det inget som säger att detta automatiskt skulle medföra känslor av utanförskap. Bland de intervjuade är han den som verkar ha behandlat sitt etniska påbrå mest analytiskt. Han

har mer än andra kunnat verbalisera sitt förhållande till den egna gruppen.

Man kan också här tillföra Necefs ståndpunkt, att etniciteten även måste ses ur en strategisk aspekt, och att den i och med migrationen får en mer symbolisk betydelse. Fehmi funderar till exempel över vilket strategiskt symbolvärde olika förhållningssätt till det etniska kan ha. Ett sådant exempel är när diskussionen om gruppen ska kalla sig för assyrier eller syrianer kommer på tal:

”Fråga nittio procent av syrianerna exempelvis, så tycker dom att det är för jävligt rent ut sagt, när assyriska (fotbollslaget) vinner och dom har chansen att gå upp. Personligen tycker jag att det vore väldigt kul om dom gick upp i Allsvenskan exempelvis. Det medför så mycket positivt för invandrarna... Man måste se det ur den aspekten, alla är liksom för mycket inrotade i sitt eget... Jag vet ju att jag bland vår folkgrupp har ett rätt radikalt synsätt på det här... Jag kanske skulle föredra båda benämningarna, även om jag som syrian skulle bli gladare om det stod bara syrianer (skrattar). Nä, men skämt åt sido, syrianer och assyrier.”

Fehmi ser sin tillvaro som full av möjligheter och han ömsom betonar och ömsom nedtonar den etniska identiteten för att övervinna de begränsningar han möter. Melucci skriver: "...när möjligheternas spännvidd blir för stor i förhållande till de egna faktiska möjligheterna att handla och agera blir frågan om gränser det grundläggande problemet för dagens ungdom" (Melucci 1995:9). Trots sin högskoleutbildning hade Fehmi till en början svårt att få jobb. För att övervinna den begränsning hans påbrå innebar tonade han ned sin etniska identitet gentemot olika arbetsgivare. Till slut var det ändå barndomsvännen som gav honom en chans att utnyttja "möjligheternas spännvidd".

Jag har här lyft fram och sammanfört några resonemang hos Melucci och Necef och vill betona att deras perspektiv endast kan betraktas rättvist jämte andra kompletterande och konkurrerande synsätt. Det finns givetvis också många aspekter som kan anföras mot deras resonemang. När Melucci talar om dagens ungdom, så gör han det enligt min mening i alltför generella termer. Den bild han ger passar bäst in på medvetna och välutbildade ungdomar som Fehmi. I mina intervjuer med lågutbildade unga assyriska och syrianska småföretagare finner jag däremot en tillvaro som är betydligt mindre socialt och tidsmässigt fragmentarisk. Necef koncentrerar sig kanske alltför mycket på etnicite-

tens funktion för individen. Men min avsikt i denna artikel har inte varit att föra en uttömmande teoretisk diskussion om vetenskapliga perspektiv, utan att visa hur Meluccis och Necefs tankar kan vara till hjälp för att nyansera och ifrågasätta det offentliga samtalet om andra generationens invandrare och deras förhållande till identitet och etnicitet.